

L'educació a Catalunya durant el segle XX: una visió a través del lèxic

Maria Inmaculada Rius Dalmau
Universitat Rovira i Virgili

El lèxic constitueix un reflex de la manera de veure la realitat. Aquest fet fa que de l'estudi de les paraules emprades en moments, èpoques i contextos determinats se'n pugui extreure, *grosso modo*, alguna conclusió respecte a la manera de pensar de la gent.

No fa gaire, he dut a terme un treball d'investigació amb la finalitat d'estudiar, des d'una perspectiva diacrònica, el lèxic utilitzat en documents referents a l'educació publicats a Catalunya durant el segle XX, des d'una perspectiva diacrònica. En aquest moment, el que pretenc és donar a conèixer tant el procediment seguit en l'esmentat treball com, i el que és més important, les conclusions que se'n poden extreure.

Per dur a terme la investigació, s'ha dividit el segle en quatre etapes diferenciades, tot ometent el període no democràtic :

- del 1900 al 1931 (l'Escola Nova: formació i model d'escola catalana)
- del 1931 al 1939 (l'Institut-Escola i el CENU: eclosió i final traumàtic amb la dictadura)¹
- del 1965 al 1975 (la represa. Moviment de Renovació Pedagògica)
- del 1975 al 2000 (eclosió pedagògica i política educativa: LOGSE)²

He triat textos de diferents autors, així com textos legals i declaracions, de cadascuna de les etapes senyalades i se n'ha fet una lectura exhaustiva, tot fent-ne una lectura exhaustiva extraient-ne els mots referents a l'educació. Després he elaborat un quadre comparatiu, per èpoques, del lèxic analitzat i posteriorment he comentat l'ús i la freqüència de les diferents paraules.³

Només s'ha treballat amb una mostra de documents i per tant els resultats d'aquest estudi són únicament orientatius, perquè és possible que s'hagin omès alguns mots.

Sens dubte, l'estudi del lèxic obre sempre un camí cap a la reflexió i pot ajudar a resoldre molts interrogants sobre les idees i els conceptes que ens mouen a actuar. En aquest cas l'estudi diacrònic del lèxic en el món de l'educació a Catalunya durant el segle que acabem de deixar, pot ajudar a entendre quins han estat els puntals educatius en cada etapa, quines coses eren valorades en una i altre època i quines coincidències o diferències s'hi observen.

Si analitzem els resultats obtinguts, veiem com força mots que deixen d'usar-se –segons els textos de finals del segle XX estudiats aquí– en comparació a la seva forta presència en l'època de l'Escola Nova, fan referència a l'estat interior de la persona: *alegre, alegria, ànima, esperit, deure, disciplina, esforç, voluntat, principi* i

¹ CENU: Consell de l'Escola Nova Unificada

² LOGSE; Llei d'Ordenació General del Sistema Educatiu

³ D'aquest quadre només se n'inclou un extracte per motius d'extensió

personalitat. Aquest fet és força significatiu i crec que constitueix una mostra de la importància que en aquell moment es donava a cuidar la formació de la part profunda del ser, dels seus sentiments i deures.

Per altra banda, disminueix la presència el terme *noi/a* essent poc a poc substituït per *alumne/a* i en alguns casos per *nen/a* o *infant*. També disminueix l'ús de l'expressió *preparar per a la vida*, així com els termes *visites* i *família*, força presents entre els autors de l'Escola Nova. Tan sols es manté la presència d'un parell de termes referits a la formació profunda del ser, *valors* i *persona*, mentre que es conserva l'ús de paraules com *individu* i *interessos*.

Pel que fa a les paraules que augmenten, veiem una clara proliferació de mots referits a l'organització i al sistema escolar com ara: *programa*, *projecte*, *coneixements*, *continguts*, *procediments*, *objectius* i *treball*. És freqüent l'ús de l'adjectiu *integral*. En un sol mot sembla voler incloure's tota aquella riquesa que feia referència a la persona i la seva interioritat. Es tracte d'un sol terme, molt més abstracte que els emprats en èpoques anteriors, i que possiblement indiqui un clar empobriment de la presència d'aquest aspecte en l'educació de les últimes dècades del segle XX, a favor d'una major preocupació per l'estructura i l'organització del sistema escolar.

Tot centrant-nos de ple en els autors del Moviment de Renovació Pedagògica, veiem com s'hi observa una mena de pas intermedi que fa de pont entre el principi i el final del segle, però mantenint una marcada identitat pròpia. Aquí predomina l'ús d'una bona part dels termes referits a la formació de la persona, com són ara: *actitud*, *esforç*, *esperit*, *voluntat*, *voler*, *persona*, *viure*, *formació*,... i tenen una presència destacada paraules com: *llibertat*, *divers*, *diversitat*, *família*, *equip*, *grup*, *col·laboració* i *orientar*. Per altra banda, també veiem abundància de mots referents a l'organització i gestió dels centres escolars: *director*, *objectius*, *organització*, *orientació*, *material*, *llibre*, així com de la paraula *Catalunya*, ben comprensible si jutgem el moment històric de recuperació i normalització democràtiques que s'estava vivint aleshores. Hi ha notable presència dels adjectius *clar/a* i *nou/va*, així com del nom *canvi* que marca l'esperit tant de renovació com de desig de recuperació del que havia estat l'ensenyament a Catalunya abans de la dictadura.

Si ens fixem en els documents legals d'abans de la guerra civil analitzats en aquesta recerca, cal comentar que hi ha abundància de termes com: *alumne*, *nen*, *infant*, *escola*, *professor*, *mestre*, *classe*, *instrucció*, *programa*, *professional*, *mètode* i *pedagògic*. Curiosament, també l'administració d'aquella època es preocupava qüestions com: *esperit*, *llibertat*, *deure*, *disciplina*, *solidaritat*, evidenciat per la presència dels esmentats mots en aquest tipus de documents. Podríem veure en això certa influència del discurs de mestres i pedagogs en el de polítics i legisladors contemporanis seus, tot i que pel que fa a l'expressió *solidaritat humana*, aquesta és molt més present en els documents legals que en els dels ensenyants d'aquell període que s'han analitzat.

Així mateix, i pel que fa a les declaracions i alternatives del 1975 i 1976 apareixen els termes: *acadèmic*, *escolarització*, *professorat*, *planificació*, *global*, *gratuït* i *gratuïtat*, que no s'usaven anteriorment i es mantenen termes com: *alumne*, *docent*, *educació* *ensenyament*, *formació* i *centre*. Per altra banda augmenten mots com ara: *català*, *democràcia*, *cultura*, *cultural*, *gestió* i *llengua*, sens dubte pel moment

social i polític del que es tracta. És curiós veure com en aquests escrits també es mantenen els termes: *esperit, infant, lliure, llibertat i pares*, que fan ben palesa la preocupació que hi ha per aquestes qüestions en plena dècada dels setanta i que connecten directament amb el període de l'Escola Nova.

Els mots nous i força freqüents en els textos de les últimes dècades del segle XX que han servit de mostra aquí són: *estratègia, estratègic, flexibilitat, adequació, avaluació, adaptació, integració, integrador, diversitat, interculturalitat, globalització, pluralisme, model, currículum, curricular, control, concepte, planificació, motivació, instrumental, suport, recurs,...* Molts d'aquests mots ens fan pensar en el respecte per la individualitat del ser humà, però fixem-nos que hi ha pocs termes que facin referència a la formació del *jo* personal. Cal destacar únicament: *autoestima* i *creativitat*, però estem molt lluny d'aquella riquesa i varietat de paraules presents a l'època de l'Escola Nova i, per altra banda, recuperades pel Moviment de Renovació Pedagògica. Hi ha presència de paraules que fan referència a la *innovació* i a la *professionalització* i veiem la proliferació del terme *metodologia* en detriment de *mètode*.

El fet que les paraules que augmenten la seva presència a partir de la segona meitat de segle facin referència principalment a l'organització escolar i al sistema, així com a altres aspectes com són: *la convivència, la cultura i el diàleg*, ens permet observar un gir de l'enfocament educatiu, possiblement motivat pels diferents canvis socials. És una curiositat, per exemple, la importància que va adquirir el mot *coeducació* en els anys de l'Escola Nova i novament en la renovació pedagògica. Avui dia aquest fet és tan generalitzat en els nostres centres educatius, que el mot està en desús.

Paral·lelament assistim a una enorme proliferació de termes amb els prefixos: *multi-, pluri-, inter-, auto-,...* que ens fan pensar en canvis provocats per noves necessitats educatives i socials com també pels nous avenços tecnològics.

Pedagògicament parlant, tal com evidencia la mostra lexical analitzada en aquesta recerca –malgrat les limitacions que té– podríem concloure que Catalunya visqué el boom de la modernització que suposà l'època de l'Escola Nova, seguida de l'època de fosc i regressió que ocasionà la segona dictadura. Altrament, la represa amb el Moviment de Renovació Pedagògica donà una nova empenta que m'atreveixo a dir no va ser del tot aprofitada en alguns aspectes. Un d'aquests aspectes podria ser la importància de la formació de la persona a un nivell profund, que no sembla haver estat prou atesa, malgrat el pont d'enllaç constituït pel Moviment de Renovació Pedagògica entre els dos extrems del segle.

En els últims compassos del segle que ens ocupa, veiem el pes que els autors donen a fets com *la innovació i la interculturalitat*, però, atenent a l'escassetat de mots que s'hi refereixen, es planteja el dubte de si està clar com aconseguir l'equilibri personal i la maduresa interior que permeti a cadascú poder entendre tot el que la nostra societat ens exigeix. Per altra banda, aquests mateixos autors ens parlen cada cop més de les *emocions* i de la *intel·ligència emocional*. Potser ha arribat el moment de reconèixer la mancança real, no tan sols en l'àmbit de l'educació sinó en un marc més generalitzat, d'un aspecte primordial en la solidesa de qualsevol societat.

QUADRE COMPARATIU DEL LÈXIC ANALITZAT

	Escola Nova	Inst-Escola	Docum. 1931	Renovació	Docum. 1975	Repensar
PARAULA	25 autors	5 butlletins	11 documents	12 autors	10 documents	54 autors
acadèmic/a	0	0	0	0	3	4
acció	5	0	1	3	0	6
actitud	2	0	0	6	1	9
actitudinals	0	0	0	0	0	4
actiu/va	4	3	2	4	1	14
activitat	3	3	3	8	1	9
actuacions	1	0	0	3	0	7
actualització	0	0	0	0	0	4
actuar	0	0	0	0	0	2
adaptació	0	1	1	2	0	4
adaptar-se	3	0	0	0	0	1
adequació	0	0	0	0	0	10
administració	0	0	0	3	1	3
adquirir	2	0	0	1	0	0
adquisició	4	0	0	2	0	8
agrupament	0	0	0	0	0	2
alegre	2	0	0	0	0	0
alegria	3	0	0	0	0	0
alumnat	0	0	0	0	0	16
alumne	6	5	3	10	8	12
ambient	6	0	0	1	0	1
ambiental	0	0	0	0	0	3
ànima	3	0	1	0	0	0
aprendre	0	0	0	6	0	6
aprenentatge	2	0	0	7	1	25
aptitud	4	0	2	0	1	2
assignatura	0	2	0	3	0	4
assoliment	1	0	0	0	1	2
assolir	0	0	1	2	0	7
autoavaluació	0	0	0	0	0	2
autoestima	0	0	0	0	0	7
autogestió	0	0	0	0	2	2
autogovern	2	0	0	0	0	0
autonomia	0	0	0	3	2	14
autoritarisme	0	0	0	0	2	0
avaluació	0	0	0	0	0	9
bàsic/a	1	0	0	2	1	8
canvi	0	0	0	6	2	11
canviar	0	0	0	2	0	2
capacitat	3	0	1	0	2	6
caràcter	3	1	0	2	0	3
característiques	2	0	1	1	1	0
català/na	2	1	1	1	3	1
catalunya	0	1	0	3	0	0
centre	2	0	2	2	4	22
científic/a	4	1	0	1	2	9
clar/a	0	0	0	5	0	2
classe	3	5	3	10	0	7
coeducació	3	0	2	1	0	0
col·laboració	3	1	1	7	0	4
col·laborar	1	0	0	4	0	1

	Escola Nova	Inst-Escola	Docum. 1931	Renovació	Docum. 1975	Repensar
PARAULA	25 autors	5 butlletins	11documents	12 autors	10documents	54 autors
col·lectiu/va	6	0	1	1	2	1
comprendre	4	0	0	0	0	1
comprensió	1	0	0	0	0	3
comprensiu	0	0	0	0	0	5
comunicació	0	1	0	0	0	8
comunicar	0	0	0	2	0	2
comunicatiu/va	0	0	0	0	0	3
comunitat	0	0	0	1	1	8
concepció	1	0	0	1	2	3
concepte	0	0	0	2	0	6
conceptual	0	0	0	1	0	3
coneixement	5	3	1	7	2	25
conèixer	2	1	0	8	0	4
continguts	1	0	0	0	1	7
controls	0	0	0	0	0	6
conviure	0	0	0	0	0	9
convivència	1	0	1	2	2	6
creació	2	0	0	4	0	3
crear	0	0	0	5	0	0
creatiu/va	0	0	0	0	0	7
creativitat	0	0	0	1	1	9
criteri	1	0	1	0	0	5
crític/a	2	1	0	0	1	7
crítica (nom)	1	0	0	0	0	2
cultura	2	0	1	3	3	12
cultural	1	0	0	0	3	9
curricular	0	0	0	1	0	8
currículum	0	0	0	3	0	17
deixeble	2	2	2	0	0	0
democràcia	0	0	0	2	3	4
democràtic/a	0	0	0	0	4	4
democratització	0	0	0	0	2	1
desenrotllament	4	1	0	1	0	0
desenvolupament	4	3	1	9	2	10
deure	4	0	3	0	0	1
diàleg	1	0	0	0	1	8
didàctic/a	1	0	0	6	1	15
didàctica (nom)	0	0	0	0	1	5
diferent	0	0	0	7	0	1
direcció	0	0	0	0	2	8
directiu/va	0	0	0	0	0	7
director	0	0	0	4	0	6
disciplina (ordre)	5	2	2	1	1	1
divers	0	0	0	6	0	2
diversitat	0	0	0	3	0	7
docència	0	0	0	0	2	6
docent (adjectiu)	1	0	5	0	6	19
docent (nom)	0	0	1	0	1	14
educació	9	2	2	12	5	31
educador/a	4	0	1	4	0	20
educar	2	0	0	2	0	6
educatiu/va	6	2	1	9	12	52
emoció/emocional	1	0	0	0	0	8
ensenyament	7	2	4	10	5	23

	Escola Nova	Inst-Escola	Docum. 1931	Renovació	Docum. 1975	Repensar
PARAULA	25 autors	5 butlletins	11documents	12 autors	10documents	54 autors
ensenyant	0	0	1	1	2	3
ensenyar	2	0	1	5	0	4
equip	0	0	0	9	2	21
escola	15	3	6	12	8	17
escolar (adjectiu)	4	5	3	0	2	19
escolarització	0	0	0	0	4	3
esforç	4	1	0	8	0	2
esperit	8	3	5	5	3	0
estratègic/a	0	0	0	0	0	2
estratègies	0	0	0	0	0	10
estudi	2	4	2	5	2	6
estudiant	0	2	1	2	0	3
estudiar	2	0	2	3	0	0
etapa	3	0	0	9	2	7
evolució	2	1	2	3	0	2
excursió	2	4	2	0	0	0
experiència	2	1	0	9	0	11
experiment	0	0	0	0	0	2
experimentació	2	0	0	2	0	2
experimental	1	0	0	1	0	0
experimentar	0	0	5	0	0	0
expressió	1	0	0	4	1	3
facultat	3	0	0	0	0	0
família	4	0	0	4	0	3
flexibilitat	0	0	0	0	0	7
flexible	0	0	0	0	0	4
formació	9	3	2	10	5	33
formal	1	0	0	0	0	7
formar	2	0	0	9	0	2
formatiu/va	0	0	0	1	1	6
fórmula	0	0	0	0	0	3
gestió	0	0	0	0	5	12
global	1	0	0	2	3	4
globalització	0	0	0	0	0	2
gratuit/a	1	0	2	0	4	0
gratuitat	0	0	0	0	3	0
grup	3	1	0	8	0	9
grup al	0	0	0	0	0	2
habilitat	0	0	0	0	0	9
humà/na	6	0	5	0	1	8
impartir	0	0	0	0	3	3
individu	2	0	0	0	1	4
individual	6	0	2	1	4	9
infant	6	4	4	7	10	10
infantesa	2	0	0	0	0	1
infantil	1	0	0	4	0	2
informació	1	1	0	1	0	9
innovació	0	0	0	1	0	14
innovar	0	0	0	0	0	2
institució	1	0	0	4	1	2
instrucció	5	1	3	0	0	1
instructiu/va	0	0	1	0	0	3
instruir	2	0	0	0	0	0
instrument	1	3	1	3	0	6

	Escola Nova	Inst-Escola	Docum. 1931	Renovació	Docum. 1975	Repensar
PARAULA	25 autors	5 butlletins	11documents	12 autors	10documents	54 autors
instrumental	0	0	0	0	0	3
integració	0	0	0	0	0	8
integrador/a	0	0	0	0	0	3
integral	2	1	0	0	1	9
integrar	0	0	0	2	0	0
interacció	0	0	0	0	0	13
interactius	0	0	0	0	0	2
intercanvis	2	1	0	1	0	2
intercultural	0	0	0	0	0	9
interculturalitat	0	0	0	0	0	2
interdisciplinari	0	0	0	0	0	4
interès/os	3	2	2	0	1	5
interessar	0	0	0	6	0	0
intern/a	4	0	0	0	2	3
intervenció	0	0	0	0	0	8
investigació	2	0	1	0	1	7
lectura	0	0	0	5	0	3
lingüística	0	0	0	0	2	9
llengua	3	0	1	1	5	8
llenguatge	4	0	0	3	0	5
llibertat	9	2	4	6	5	7
llibre	3	1	0	9	1	4
llició	1	2	0	4	0	1
lliure	4	0	0	0	10	3
mares	0	0	0	2	0	0
material	6	2	2	9	3	8
mestre/essa	10	3	5	11	4	11
mètode	7	3	5	8	1	5
metodologia	0	2	3	3	0	12
metodològic/a	0	0	1	0	1	3
model	0	0	1	4	1	16
moral	9	0	1	0	1	1
motivació	0	0	0	0	0	10
necessitats	4	0	2	2	3	14
nen/a	5	2	3	10	0	12
noi/a	4	5	2	9	1	4
nostre/a	5	0	0	1	0	0
nou/va	7	1	2	11	2	7
objecte	3	0	0	1	0	1
objectius	2	0	0	7	4	19
organització	1	2	0	5	2	8
organitzar	0	0	0	3	0	1
orientació	0	1	1	6	2	3
orientar	0	0	0	4	0	1
pares	1	0	1	0	4	2
participació	0	0	1	2	2	6
participar	0	0	0	3	0	1
pedagog	0	2	0	1	0	6
pedagogia	13	1	0	10	1	16
pedagògic/a	6	4	5	9	4	28
persona	2	0	0	10	1	6
personal	2	1	2	0	1	14
personalitat	9	0	0	2	1	2
planificació	0	0	0	0	5	4

	Escola Nova	Inst-Escola	Docum. 1931	Renovació	Docum. 1975	Repensar
PARAULA	25 autors	5 butlletins	11documents	12 autors	10documents	54 autors
pluralisme	0	0	0	0	2	3
pluralitat	0	0	0	0	0	4
poble	3	0	0	0	0	0
popular	2	0	0	0	3	0
pràctic/a	1	1	1	9	1	5
pràctica (nom)	3	0	0	1	0	6
preparació	2	0	2	2	0	1
preparar	3	0	0	4	0	0
principi	5	0	1	2	1	3
procediment	3	0	1	3	0	6
procés	0	0	0	5	1	22
professional	1	1	5	4	2	12
professionalització	0	0	0	0	0	3
professor	1	5	3	6	4	10
professorat	0	4	2	2	4	17
programa	2	1	3	7	0	8
programació	0	0	0	0	0	3
projecte	1	1	0	5	1	20
propí/a	1	0	0	6	1	6
psicologia	3	0	0	1	0	2
psicològic	2	0	0	0	1	1
públic/a	0	0	0	3	8	5
qualitat	1	0	0	4	2	8
realitat	1	0	0	4	2	8
recerca	0	0	0	1	0	4
recurs	0	0	2	4	1	11
reforma	0	1	1	1	2	6
renova/da	0	0	0	2	0	0
renovació	1	1	1	5	1	0
renovador	1	0	0	2	1	0
renovar	0	0	0	4	0	0
sentiment	2	0	0	0	0	2
sentimental	1	0	0	0	0	1
sentit	5	0	0	0	0	2
significar	0	0	0	2	0	0
significatiu	0	0	0	3	0	10
sistema	1	0	1	2	3	7
sistemàtic	0	0	0	0	0	2
sociabilitat	2	0	0	0	0	0
social	8	0	2	4	2	30
socialització	1	0	1	2	0	4
socialitzador	0	0	0	0	0	2
sociocultural	0	0	0	0	0	5
solidaritat	1	0	5	0	1	5
suport	0	0	0	0	0	8
tractament	0	0	0	1	0	2
tractar	0	0	0	4	0	0
treball	8	6	6	9	5	25
treballar	0	0	0	9	0	0
únic/a	0	0	0	4	3	3
ús	2	0	0	1	1	4
valor/s	4	0	0	7	2	7
valoració	0	0	1	2	2	7
valorar	0	0	0	3	0	0

	Escola Nova	Inst-Escola	Docum. 1931	Renovació	Docum. 1975	Repensar
PARAULA	25 autors	5 butlletins	11documents	12 autors	10documents	54 autors
vida	9	1	2	8	0	6
visites	2	2	1	0	0	1
viure	0	0	0	7	0	2
voler	0	0	0	5	0	0
voluntària	2	0	0	0	0	1
voluntat	6	1	0	7	0	1

Annex

Els textos seleccionats de l'època de l'Escola Nova pertanyen als autors que han participat en el llibre: *L'Escola Nova Catalana 1900-1939* (textos pedagògics nº 32) de l'editorial Eumo, 1992. Els butlletins de l'Institut-Escola que s'han consultat són: el núms. 1,5,6,13 i 14. *Butlletí mensual 1932-1937*. Barcelona: Gràfiques Tordera 2ª Edició Facsímil, 1982. Així mateix, els autors treballats del Moviment de Renovació Pedagògica són els que han participat en el llibre *La renovació pedagògica a Catalunya des de dins (1940-1980)*. Barcelona: Edicions 62, Rosa Sensat, 2001. Finalment, els documents legals i els documents reivindicatius consultats es troben en els números 8 i 9 de la revista *Perspectiva Escolar. Textos legals i documents 1931-1938 i Recull d'alternatives i declaracions 1975-1976*. Barcelona: Rosa Sensat, juliol-setembre, 1976. Cal afegir una llista important d'autors contemporanis el que participen en el llibre *Repensar la Pedagogia avui*. Barcelona: Eumo editorial, 2001.

